

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΚΕ΄ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

21 - 23 Μαΐου 2004

Πρακτικά

Παναγιώτα Τζιβάρα

*Φιλοβενετική ιδεολογία και ρητορεία κατά τήν ὕστερη
βενετοκρατία στό Ἴόνιο*

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2005

Παναγιώτα Τξιβάρα

Φιλοβενετική ιδεολογία και ρητορεία κατά την ύστερη βενετοκρατία στο 'Ιόνιο

Ἡ Βενετία ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα εἶχε χάσει τὸν κυρίαρχο ρόλο τῆς στὴ Μεσόγειο καὶ εἶχε γίνῃ περιθωριακὴ δύναμη, μὲ ἓνα τελματωμένο διοικητικὸ σχῆμα. Μετὰ τὴν ἀπώλεια τῆς Κρήτης, τὸ 1669, ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψει τὴ νότια Μεσόγειο καὶ νὰ περιοριστεῖ στὶς κτήσεις τῆς στοῦ Ἰόνιο. Ἐκεῖ στοῦ Ἰόνιο καὶ εἰδικὰ στὴν πόλιν τῆς Κέρκυρας, τὴν πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, πού ἡ Κοινότητά τῆς διατράνωνε ὅτι στή βενετικὴ ἐπικράτεια κατεῖχε τὴ θέση τῆς καρδιάς¹, λάμβαναν χώρα, ὅπως βέβαια καὶ στὶς ἄλλες βενετικὲς κτήσεις, μεγαλοπρεπῆ τελετουργικὰ δρώμενα κάθε φορὰ πού μία νέα βενετικὴ ἀρχὴ ἔφτανε ἢ ἀναχωροῦσε ἀπὸ τὸ νησί². Μέρος τῆς ἐπίσημης τελετῆς ἀποτελοῦσαν καὶ οἱ πανηγυρικοὶ-ἐγκωμιαστικοὶ λόγοι πού ἐκφωνοῦνταν πρὸς τιμὴν τῶν Βενετῶν ἀξιωματούχων.

Στὴν τελετὴ τῆς ἀφίξης (ingresso), τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ Θαλάσσης, λόγῳ ἐγκωμιαστικὸ ἐκφωνοῦσε στή λατινικὴ ἐπισκοπὴ ἓνας καθολικὸς ἱερέας τῆς Μητροπόλεως ἢ ἄλλης ἐκκλησίας³. Κατόπιν ὅταν ὁ Βενετὸς ἀξιωματοῦχος ἔφτανε στὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος, ἐκφωνοῦνταν ἓνας δεῦτερος πανηγυρικός. Στὸν τελετουργικὸ κώδικα τῆς Βιβλιοθήκης Querini Stampalia τῆς Βενετίας τὸ πρόσωπο πού ἐκφωνεῖ τὸν λόγο δὲν προσδιορίζεται⁴. Σύμφωνα μὲ τὸν τελετουργικὸ κώδικα τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Κέρκυρας πανηγυρικὸ λόγο ἐκφωνοῦσε ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, ἓνα ἐπιφανὲς μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς πόλεως, ἀπόφοιτος

* Λόγῳ τοῦ περιορισμοῦ στὴν ἔκταση τῶν δημοσιευμάτων, τὸ κείμενο τῆς εἰσήγησης παρουσιάζεται ὅπως ἀνακοινώθηκε στοῦ ΚΕ Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνέδριου, μὲ τίς ἀναγκαῖες μόνο ὑποσημειώσεις. Ἡ ἀναλυτικὴ παρουσίαση τῶν λόγων καὶ ἡ ἐκδοσις θὰ γίνῃ σὲ προσεχὴ ἐργασία.

1. Παναγιώτα Τζιβάρια, *Σχολεῖα καὶ δάσκαλοι στὴ βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (16ος-18ος αἰ.)*, Ἀθήνα 2003, σ. 76.

2. Βλ. Ἑρμ. Λούντζη, *Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἑνετῶν*, ἐν Ἀθήναις 1856 (ἀνατ. Δ. Ν. Καραβία 2000), σ. 8-12. Ἀλίκη Νικηφόρου, *Δημόσιες τελετὲς στὴν Κέρκυρα κατὰ τὴν περίοδο τῆς βενετικῆς κυριαρχίας, 14ος-18ος αἰ.*, Ἀθήνα 1999, σ. 141-225. Γιά τὴν Κρήτη βλ. Ἀσπασία Παπαδάκη, *Θρησκευτικὲς καὶ κοσμικὲς τελετὲς στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη*, Ρέθυμνο 1993, σ. 46-48.

3. Α. Χ. Τσίτσας, *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (Θεσμοί)*, Κέρκυρα 1989, σ. 113. Ἀλίκη Νικηφόρου, *ὁ.π.*, σ. 174.

4. Τὸ κείμενο ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν π. Ἀθ. Τσίτσα. Βλ. Α. Χ. Τσίτσας, *ὁ.π.*, σ. 113.

Πανεπιστημίου⁵. 'Ο ἄμβωνας τοῦ ναοῦ γινόταν ἔτσι ἄμβωνας ἀπό ὅπου ἐκπορεύονταν τὰ λιγυρά ρήματα τῆς κολακείας τῶν ὑπηκόων γιά τό πρόσωπο τοῦ νέου 'Εξοχότατου.

'Υπῆρχε ὁμως καί ἕνα δεύτερο *ingresso*, τό ὁποῖο γινόταν τό βράδυ τῆς ἡμέρας ὑποδοχῆς καί λάμβανε χώρα στήν αἴθουσα τοῦ Συμβουλίου, καί στό ὁποῖο ἀκουγόταν μᾶλλον ἕνας ἄλλος πανηγυρικός τό κείμενο τοῦ ὁποίου, καταχωρισμένο σέ κομψό βιβλίο, προσφερόταν ἀπό τήν πόλη στόν Γενικό Προβλεπτή⁶.

Πανηγυρικοί λόγοι πρός τιμήν Βενετῶν ἀξιωματούχων ἐκφωνοῦνταν ὁμοίως καί κατὰ τήν τελετή τῆς ἀναχώρησής τους ἀπό τό νησί (*regresso*), μετά τή λήξη τῆς θητείας τους. Οἱ Βενετοί ὑπῆκοοι μέ τή σύνθεση τῶν πανηγυρικῶν πῆγαιναν κόντρα σέ μία ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα τοῦ 1569⁷ πού ἀπαγόρευε τήν παροχή δώρων, τή φιλοτέχνηση ἀγαλμάτων, τίς λιτανευτικές πομπές καί τήν ἐκφώνηση πανηγυρικῶν λόγων καί ἡ ὁποία ποτέ δέν τηρήθηκε ἢ μᾶλλον τηρήθηκε χαλαρά.

Τά πρόσωπα πού ἐκφωνοῦσαν ἐγκωμιαστικούς λόγους ἀνῆκαν πάντα στούς εὐπατρίδες τοῦ νησιοῦ.

Μέσα ἀπό τά κείμενα τῶν πανηγυρικῶν, ὅπως ἐξάλλου μέσα ἀπό τά κείμενα τῶν πρεσβειῶν⁸, προβάλλουν οἱ ἰδεολογικοί προσανατολισμοί τῆς κερκυραϊκῆς εὐγένειας στήν ὕστερη βενετοκρατία, πρὶν πέσει ἡ αὐλαία τῆς Γαληνοτάτης. Οἱ λόγοι δίνουν βέβαια καί ἱστορικές εἰδήσεις γιά τήν ἐποχή στήν ὁποία τοποθετοῦνται ἀλλά δέν εἶναι οἱ μόνες πηγές. 'Εκεῖνο πού ἀξίζει νά μελετηθεῖ εἶναι ἡ πρόσληψη τῶν ἰδεῶν, τό καθρέπτισμά τους μέσα στή δίνη τοῦ λόγου ἐνός ρήτορα. Εἶναι οἱ πανηγυρικοί λόγοι τεκμήρια φιλοβενετικῆς ἰδεολογίας, ὑποτέλειας ἢ μήπως μόνο παιχνίδια τοῦ λόγου καί ἀπόλαυση τοῦ ρήτορα;

'Αξίζει νά μελετήσουμε τήν πρόσληψη τῆς ταυτότητας τοῦ ἐγκωμιαζομέ-

5. 'Ερμ. Λούντζη, *δ.π.*, σ. 12. 'Αλίκη Νικηφόρου, *δ.π.*, σ. 174.

6. 'Αλίκη Νικηφόρου, *δ.π.*, σ. 210.

7. 'Ερμ. Λούντζη, *δ.π.*, σ. 9. 'Ασπασία Παπαδάκη, *δ.π.*, σ. 47. 'Αλίκη Νικηφόρου, *δ.π.*, σ. 147, 252 καί σημ. 274.

8. Γιά τίς κερκυραϊκές πρεσβεῖες, βλ. "Ελλη Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου, *Πρεσβεῖες τῆς βενετοκρατούμενης Κέρκυρας (16ος -18ος αἰ.)*. Πηγή γιά σχεδίασμα ἀνασύνθεσης τῆς ἐποχῆς, 'Αθήνα 2002.

νου προσώπου πού ταυτίζεται με την πρόσληψη της ταυτότητας του κυρίαρχου. Τό θέμα είναι δύσκολο ερμηνευτικά αφού προϋποθέτει την καταγραφή πολλών πηγών προκειμένου να προχωρήσουμε σε ερμηνευτικές διεισδύσεις για την πορεία της διαμόρφωσης αυτής της ιδεολογίας.

Στήν παρούσα ανακοίνωση θά παρουσιαστούν μόνο οι πανηγυρικοί λόγοι πού έκφωνήθηκαν, μέ άφορμή ένα *ingresso* καί δύο *regressi* Βενετών άξιωματούχων, από τόν Κερκυραίο Σπυρίδωνα Παλατζόλ Σκορδίλλη.

‘Ο συντάκτης τών πανηγυρικών Σκορδίλλης καταγόταν από εύγενή οικογένεια της Κρήτης, πού είχε εγκατασταθεί στην Κέρκυρα καί ήταν από τά επιφανή μέλη της ‘Ελληνικής ‘Αδελφότητας της Βενετίας⁹. Κατείχε μία άξιολογη παιδεία, πού αντικατοπτρίζεται στα έργα του, στα όποια υπάρχουν συχνά παραπομπές ή παραθέματα από Λατίνους καί ‘Ελληνες κλασικούς. Γνώριζε τή θεωρία του Newton, τή Μεταφυσική του Lock, τίς άρχές του Beccaria. Αυτόσυστήνεται ως *magistrato*, *avvocato consultore* καί *ministro*¹⁰.

‘Ο Σκορδίλλης έχει ένα πλούσιο συγγραφικό έργο, τό μεγαλύτερο μέρος του όποιου παραμένει άνέκδοτο.

Οί λόγοι πού θά παρουσιάσουμε σώζονται στό χειρόγραφο της ‘Ιστορικής καί ‘Εθνολογικής ‘Εταιρείας αρ. 181.ΣΤ.¹¹. Πρόκειται για έναν λόγο πού έκφωνήθηκε τήν ήμέρα της άφιξης στό νησί του Γενικού Προβλεπτή Θαλάσσης Marin Antonio 2o Priuli τό 1764¹², τόν λόγο πού έκφώνησε στίς 10 ‘Ιουλίου 1770 μέ τήν εύκαιρία της αναχώρησης του επίσης Γενικού Προβλεπτή Θαλάσσης Andrea Donà καθώς καί τόν λόγο πού έκφώνησε στίς 30 Νοεμβρίου 1783 προς τιμήν του Προβλεπτή καί Καπιτάνου Κερκύρας

9. Βλ. ‘Αναγνωστική ‘Εταιρεία Κερκύρας, *Famiglie Nobili dopo l’ assedio di Barbarosa sino nel 1783* (‘Αντίγραφον εκ τινος παλαιού χειρογράφου εύγενών οικογενειών μέχρι 1783), σ. 65. ‘Επίσης ‘Αναγνωστική ‘Εταιρεία Κερκύρας, *Libro d’ Oro* (άντίγραφο χειρογράφου του ‘Ιστορικού ‘Αρχείου Κερκύρας), φ. 21r. ‘Αναλυτικές βιογραφικές ειδήσεις για τόν Σπυρίδωνα Σκορδίλλη, τίς σπουδές του καί τή θέση του στην Κοινότητα της Βενετίας θά παρουσιάσω στην προσεχή εργασία μου.

10. Κώδικας ‘Ιστορικής καί ‘Εθνολογικής ‘Εταιρείας ‘Ελλάδος (στό έξης ΙΕΕΕ) 181. ΣΤ., φ. 114 r.

11. Σπ. Λάμπρος, Κατάλογος τών κωδικών της ‘Ιστορικής καί ‘Εθνολογικής ‘Εταιρείας, *Νέος ‘Ελληνομνήμων* 8 (1911), 231-232.

12. Στό χειρόγραφο δέν υπάρχει ένδειξη χρόνου για τόν συγκεκριμένο λόγο. Σύμφωνα όμως μέ τούς καταλόγους τών Γενικών Προβλεπτών ό Priuli υπηρέτησε τά έτη 1764-1767. Βλ. Α. Χ. Τσίτσας, *δ.π.*, σ. 123, όπου ή παραπομπή σε Α. Rusconi, *Documenti araldici ed epigrafici veneti dell’ isola di Corfù*, Roma 1952.

Sebastian Morosini, την ημέρα της αναχώρησής του.

Στόν πρώτο λόγο, τόν πανηγυρικό της επίσημης υποδοχής του Προβλεπτή, ο Σκορδίλλης παρουσίασε τόν Ριυλι ως τόν τέλειο άρχοντα, πού είχε δώσει δείγματα άρετής ήδη από τόν πρώτο καιρό πού υπηρέτησε στην 'Ανατολή. Σέ μία αποστροφή του λόγου του προς τούς συμπατριώτες του τούς διαβεβαίωσε ότι ο Γενικός Προβλεπτής ήταν ο άνθρωπος πού ένσάρκωνε όλες τίς προσδοκίες τους και θά πραγμάτωνε τά όνειρά τους, αυτός πού θά τούς έφερνε τήν εύτυχία¹³.

‘Ο δεύτερος λόγος, τόν όποιο εκφώνησε τήν ημέρα της αναχώρησης του Andrea Donà, ο όποιος διαδέχτηκε στο άξίωμα τόν Ριυλι είναι κατάφορτος από έπαινους και κολακείες για τόν άπερχόμενο κυβερνήτη. ‘Ο ρήτορας μάλιστα φρόντισε όχι μόνο νά προκαταλάβει τό ακροατήριό του αλλά νά άφοπλίσει τόν ίδιο τόν έγκωμιαζόμενο από ένδεχόμενη ένσταση για τούς έπαινους του. «Όποιος άρνεϊται τόν δημόσιο έπαινο φαίνεται πώς δέν τόν αξίζει κιόλας... ‘Ο άληθινός έπαινος πηγάζει από τήν άγάπη και τήν άναγνώριση του λαού και τά δύο τελευταία δέν αγοράζονται παρά μόνο μέ μεγάλο τίμημα»¹⁴, άποφαίνεται κατηγορηματικά ο Σκορδίλλης. Μετά από μακροσκελή έγκώμια για τόν χαρακτήρα, τή δικαιοσύνη και τήν άμεση άναπόκριση στα αίτήματα των υπηκόων του, παρουσίασε άναλυτικά τά γεγονότα πού σημάδεψαν τή θητεία του ως Γενικού Προβλεπτή.

‘Ο Σκορδίλλης παρομοίασε τή διακυβέρνηση των Κερκυραίων από τόν Donà μέ εκείνη του Μίνωα στην Κρήτη και παρέβαλε τήν εποχή του μέ λαμπρά όνόματα της άρχαιας ‘Ελλάδας όπως του ‘Αησιλάου, του ‘Αγιδος, του Περικλή, του ‘Αριστεΐδη, του Φωκίωνος. ‘Ο κερκυραϊκός λαός ήταν πολύ εύχαριστημένος από τήν υποδειγματική διακυβέρνηση του Προβλεπτή και θά κρατούσε πάντα ζωντανή τήν άνάμνηση της διοίκησής του, τήν όποία ούτε ο χρόνος, ούτε ή άπόσταση έπρόκειτο νά άμβλύνουν γιατί εκείνος ήταν

13. «Si amatisimi miei concittadini la nostra non è più una speranza, ella è una certezza. Questo che risplendente nelle sue porpore vedete assiso su quel trono di maestà, questi è l' uomo secondo il cuor nostro. Esso è venuto pieno per noi di sentimenti benefici e col solo oggetto di renderci felici» (Κώδικας IEEE 181.ΣΤ., φ. 13r).

14. «Quel simulato o stupido disprezzo del pubblico applauso che ostentarono alcuni uomini pervenuti all' altezza del comando, è un segno evidente che non lo hanno meritato..... Se è massima incontrastabile che vera laude non derivi sennon da amore e da riconoscenza di popolo e se amore e riconoscenza di popolo non si compera se non a gran prezzo» (Κώδικας IEEE 181.ΣΤ., φ. 26rv).

«Ένας μεγάλος, Ένας προσφιλής, Ένας σεβαστός ευεργέτης, Ένα λαμπρό άστέρι», πού έλαμψε τά έτη 1767-1770.

‘Ο Σκορδίλλης, εκπρόσωπος τής Κοινότητας και φορέας τής κερκυραϊκής αντίληψης, δέν έχασε τήν εύκαιρία νά διατρανώσει στόν λόγο του τήν άφοσίωση τών συμπατριωτών του στή Γαληνοτάτη. «Έμεις είμαστε καλοί ύπηκοοι και πιστοί ύπήκοοι»¹⁵. Τεκμήριο γι’ αυτό ή έκούσια ύποταγή, πού καθαγιασθηκε από τούς τέσσερις αιώνες πού πέρασαν και από τήν άσπιλη πίστη και τόν ζήλο τους πού τούς ανέδειξε ως τούς πιό έξαιρέτους ανάμεσα σέ όλους τούς ύπηκόους τής Γαληνοτάτης. Μία πίστη πού μεταβίβαστηκε από γενεά σέ γενεά και ή όποία φούντωνε κάθε φορά πού σκέπτονταν ότι ή παράδοσή τους, ή ύποταγή τους, ήταν γλυκιά και ή πιό εύτυχής από όλων τών άλλων έθνών τής γής. ‘Η γνώμη του ρήτορα, στό σημείο αυτό πού άκούγεται ύπερβολική, δέν μένει άστήρικτη άφου στή συνέχεια άπαριθμούνται δώδεκα λόγοι γιά τούς όποιους ή διακυβέρνηση τών Βενετών ένθουσίαζε, έπειθε και εύχαριστοϋσε τούς ύπηκόους της, και αυτοί ήταν:

- α. τό μεγαλειό τής συγκρότησής της (l’ eccellenza della sua costituzione)
- β. ή καταπληκτική διάρκειά της (la sua durazione prodigiosa)
- γ. ή χάρη τών νόμων (la soavità delle sue leggi)
- δ. ή έπαγρύπνηση τής Διοίκησης (la vigilanza dell’ amministrazione)
- ε. ή γλυκύτητα τών ήθών (la dolcezza dei costumi)
- στ. τό μέτρο στούς δασμούς (la temperanza delle imposizioni)
- ζ. ή πολιτική έλευθερία (la civile libertà)
- η. ή τάξη τής Διοίκησης (l’ ordine delle reggenze)
- θ. τό έσωτερικό σύστημα (i sistemi interni)
- ι. ή έξωτερική εμφάνιση (l’ esteriorità)
- ια. τά θεάματα (i spettacoli)
- ιβ. οί ίδιες οί τελετές (le cerimonie medesime).

‘Η άποψη του, σπεύδει νά προσθέσει, δέν ήταν προσωπική, ήταν καθολική χωρίς έξαιρεση. «Άν ύπάρχει κάποιος πού αντιτίθεται νά πέσει από τόν ούρανό κεραυνός νά τόν κατακαύσει, νά μήν βρεθεί τόπος νά δεχτεί τήν τέφρα του και τό όνομά του νά γίνει συνώνυμο του μίσους και τό βδέλυγμα τής γενιάς του και όλων τών επόμενων»¹⁶, βροντά και άστράφει ό

15. «Noi siamo buoni sudditi e fedeli sudditi» (Κώδικας IEEE 181.ΣΤ., φ. 42ν).

16. «e se per avventura vi fosse tra di noi qualcuno che sentisse diversamente, cada in questo istante un fulmine dal cielo e lo incrisca : nè l’ aria, nè la terra, nè l’ acqua raccolga l’ agitata sua

Σκορδίλλης.

Στόν τρίτο λόγο, πρὸς τιμὴν τοῦ ἀπερχόμενου Sebastian Morosini, ὁ Σκορδίλλης ξεκίνησε μὲ τόνους ὑπερβολῆς, προτάσσοντας τὴν ἀποψη ὅτι ὁ Προβλεπτής καὶ Καπιτάνος ἦταν τὸ πρότυπο τελειότητας, τὸ ἄτομο ποὺ γνώριζε τὴν τέχνη τοῦ νά ζεῖ καλὰ μὲ τοὺς ἀνθρώπους, τὸ ἐμβλημα τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρετῶν. Στὴ συνέχεια ἔκανε μίαν σύντομη ἀναφορά στὴ γενιὰ τοῦ Morosini καὶ μίαν ἀργή περιδιάβαση στὰ δημόσια ἀξιώματα ποὺ ἡ Βενετία τοῦ ἐμπιστεύτηκε. Γιά τὸ συγκεκριμένο ἀξίωμα, γιά τὸ ὁποῖο ὁ ἐγκωμιαζόμενος κρινόταν, δέν ἀνέφερε συγκεκριμένα πράγματα ποὺ νά τεκμηριῶναν τὴν ὀρθή καὶ δίκαιη διαχείριση τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ παρέμεινε σέ γενικές ἐκφράσεις γιὰ τίς ἀρετές τοῦ δημόσιου ἀντρα.

Καὶ στοὺς τρεῖς λόγους ποὺ ἀναφέραμε ὑπάρχουν λεκτικά στερεότυπα ποὺ ἐπαναλαμβάνονται ἄλλοτε γιὰ νά δηλώσουν τὰ πρόσωπα καὶ ἄλλοτε γιὰ νά ἐκφράσουν τὰ συναισθήματα καὶ τίς ἰδέες τῶν Κερκυραίων ὑπηκόων ἀπέναντι στοὺς Βενετοὺς ἀξιωματοῦχους. Οἱ Κερκυραῖοι ὑπῆκοοι ποὺ ὑποδέχτηκαν τὸν Priuli παρουσιάζονται ὡς «ἓνας λαὸς μεθυσμένος ἀπὸ μιὰ παράξενη ἀγαλλίαση», χαρακτηρίζονται ὡς «ἀφοσιωμένος λαός», «πιστότατοι ὑπῆκοοι», ἡ πόλη τῆς Κέρκυρας ὡς «πόλη ἀφοσιωμένη καὶ εὐτυχής»¹⁷. Οἱ Βενετοὶ κυρίαρχοι εἶναι «πατέρες στοργικοί», ὁ Γενικός Προβλεπτής Donà ἀποκαλεῖται «πατέρας καὶ ἀνορθωτῆς τῆς ἐπαρχίας», «κεφαλὴ καὶ φύλακας τῆς ἐπαρχίας», «στοργικός πατέρας»¹⁸. Οἱ Κερκυραῖοι ἔχουν στήσι καρδιά τους ἀνδριάντες εὐγνωμοσύνης γιὰ τοὺς ἀρχόντες τους. Ἡ θητεία τοῦ Donà χαρακτηρίζεται ὡς «εὐλογία καὶ δῶρο Θεοῦ», ἡ δὲ 24η Μαΐου, ἡμέρα ἐκλογῆς του στὸ ἀξίωμα, καθιερωνόταν ὡς ἡμέρα μνήμης.

Πόσο ἄραγε μποροῦν νά ἐκληφθοῦν αὐτές οἱ ἐκφράσεις ὡς τεκμήρια νο-

polvere, ed il suo nome e la sua memoria, calpestata, lacerata, esecrata. divenga l' odio e l' abboimazione della nostra età e di quelle che dappoi verranno» (Κώδικας IEEE 181.ΣΤ., φ. 43v).

17. Οἱ ἀντίστοιχες ἐκφράσεις στὸ πρωτότυπο εἶναι: «un popolo inebriato da insolita letizia» (Κώδικας IEEE 181.ΣΤ., φ. 6r), «divoti popoli» (δ.π., φ. 7r), «fedelissimi sudditi» (δ.π., φ. 11r), «fedeli e benemeriti Corcirensi» (δ.π., φ. 112r), «divota città» (δ.π., φ. 11v), «grata e divota la Patria» (δ.π., φ. 102v).

18. Οἱ ἐκφράσεις εἶναι: «padre e ristoratore di questa Provincia», «capo e custode della Provincia», «tenere padre» (Κώδικας IEEE 181.ΣΤ., φ. 22v, 28v, 30v ἀντίστοιχα). Γιά τὴν προσωνομία πατέρας ποὺ ἀπευθύνει στοὺς Βενετοὺς, βλ. M. Pastore Stocchi, Tra "paterno governo" e parricidio: sentimento civile e inflessioni della letteratura nel tramonto della Serenissima Repubblica, *Atti dell' Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, CLIV (1995-1996), 773-785.

οτροπίας των Κερκυραίων ύπηκόων ή πώς εντάσσονται σέ έναν μύθο για τούς κυριάρχους;

Τό θέμα δέν είναι τόσο άπλό ούτε άφορᾶ μόνο τούς Κερκυραίους ύποτελείς. Οί έγκωμιαστικοί λόγοι των Κερκυραίων θά πρέπει νά συσχετισθοῦν μέ τούς λόγους των αντιπροσώπων των ἄλλων βενετικών κτήσεων του ἑλλαδικου χώρου καί των πόλεων τῆς Ἰταλίας για νά διαπιστωθοῦν οί επιδράσεις, τά δάνεια, οί κοινοί ή κοινότοποι λεκτικοί τόποι¹⁹.

* * *

Πολλά χρόνια μετά τήν έκφώνηση των πρώτων λόγων καί ὕστερα από τή σύνθεση του λόγου για τόν Morosini, ὁ Σκορδίλλης ἔχει ώριμάσει καί στέκεται μέ ἄρκετή κριτική διάθεση ἀπέναντι στό εἶδος πού ὑπηρέτησε καί στήν ἀποστολή πού ἡ πατρίδα του εἶχε ἀναθέσει καί ἐκεῖνος μέ προθυμία ἀνταποκρίθηκε.

Ὁ προβληματισμός του για τούς πανηγυρικούς καί τό δίλημμα του ἐγκωμιαστῇ για κολακεία ή εἰλικρίνεια ἀποτυπώνονται σέ μία ἐπιστολή του πρὸς τόν κανόνικο Giovanni Dubrauzich²⁰, γραμμένη τό χρονικό διάστημα 1784-1785, ὅταν ἀποφάσισε νά τυπώσει τούς λόγους του καί τούς ἔστειλε στόν ἀνωτέρω κανόνικο του Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας.

Ὑποθέτουμε ὅτι πρόκειται τουλάχιστον για τούς τρεῖς ἐπώνυμους λόγους του χειρογράφου τῆς Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας. Ἀπό αὐτούς μόνο ὁ ἕνας, πρὸς τιμὴν του Morosini, εἶναι γνωστόν ὅτι τυπώθηκε τό 1785 στή Βενετία²¹.

Στά κείμενα πού ὁ Σκορδίλλης ετοίμασε για ἔκδοση προέταξε ἀφιερωματικούς προλόγους, σέ γνωστά πρόσωπα Βενετῶν, καί ζήτησε τή γνώμη πνευματικῶν ἀνθρώπων για τό περιεχόμενό τους.

19. Συγκριτική ἐξέταση ἐπιχειρῶ στήν ἐργασία πού ἀνέφερα.

20. Ὡ ἐπιστολή στόν Κώδικα IEEE 181.ΣΤ., φ. 114r-115v. Ὁ Giovanni Dubrauzich (Dubravcich di Brazza) ἦταν καθηγητής του Κανονικοῦ Δικαίου στήν Πάδοβα. Βλ. M. Gottardi, *Vicende e destini dei protagonisti politici in Venezia e l'esperienza 'democratica' del 1797*, a cura di Stefano Pillinini, *Ateneo Veneto, Atti del corso di Storia Veneta*, 1997, σ. 142.

21. Βλ. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique... au dix-huitième siècle*, t. deuxième, Paris 1928, σ. 446, ἀρ. 1163. E. Legrand-H. Pernot, *Bibliographie Ionnienne*, t. premier, Paris 1910, σ. 147, ἀρ. 472.

Τόν λόγο πρὸς τιμὴν τοῦ Priuli τὸν ἀπέστειλε στὸν Marc' Antonio Zorzi, μὲ τὴν εὐγενικὴ παράκληση νὰ τοῦ ὑποδείξει τὰ λάθη του καὶ νὰ προβεῖ σὲ διορθώσεις²². Στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Zorzi, ὁ Σκορδίλλης ἐξέφρασε τοὺς φόβους καὶ τίς ἐνστάσεις του γιὰ τὸ εἶδος ποὺ συνέθεσε, ἀσκώντας αὐστηρὴ κριτικὴ. Θεωροῦσε δύσκολους καὶ ἀπαιτητικούς τοὺς πανηγυρικούς. Γνώριζε τίς παγίδες τους καὶ φαίνεται ὅτι αὐτὸς ἦταν ἡ πληγὴ καὶ τὸ μαχαίρι ὅταν ὁμολογεῖ «*ὑπηρετῶ ἓνα εἶδος κατεξοχὴν δύσκολο καὶ ἐπικίνδυνο. Μία ὑπερβολή, ἐνισχυμένη ἀπὸ τὴν ἄθλια κολακεία, γεννᾷ τοὺς πανηγυρικούς λόγους γιὰ τοὺς Προβλεπτές ὅταν ἀναλαμβάνουν τὴ διοίκηση μιᾶς ἐπαρχίας*»²³. Γνώστης τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ χωρὶς νὰ ἔχει ἀλλοτριωθεῖ ἀπὸ τὴν αἴγλη τῶν ἀξιωμάτων του παραδέχεται δημοσίως ὅτι οἱ πανηγυρικοὶ λόγοι πρέπει νὰ ἐκφωνοῦνται ὅταν οἱ Βενετοὶ ἀξιωματοῦχοι ἀναχωροῦν ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, ὅταν δηλαδὴ ἔχουν ὀλοκληρώσει τὸ ἔργο τους καὶ τότε μποροῦν νὰ κριθοῦν γι' αὐτὸ καὶ νὰ τοὺς ἀποδοθοῦν λόγια τιμητικά, ἐάν καὶ ἐφόσον τὸ ἀξίζουν²⁴.

Ἀμφιβολίες ὅμως διατηροῦσε καὶ γιὰ τὴν σκοπιμότητα τῆς δημοσίευσης τῶν λόγων ποὺ ἐκφώνησε σὲ τελετὴς ἀναχώρησης. Τὸν πανηγυρικό γιὰ τὸν Donà τὸν εἶχε ἀποκηρύξει καὶ καταδικάσει στὴν ἀφάνεια καὶ λησμονιά, ὅπως ὁμολόγησε στὴν ἀφιερωματικὴ ἐπιστολὴ τὴν ὁποία προέταξε στὸν λόγο, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1784. Οἱ ἴδιες ἀπόψεις τοῦ Σκορδίλλη καὶ ἡ ἀπέχθεια γιὰ τοὺς πανηγυρικούς ἐπαναλαμβάνονται καὶ στὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κανόνικο Dubrauzich. Οἱ ἐγκωμιαστικοὶ λόγοι ὡς εἶδος τὸν ἐξοργίζουν, ὁμολογεῖ στὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴ, γιατί δέν κατάλαβε καὶ δέν πίστεψε ὅτι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ἐπαινοῦνται ὅταν κάνουν μόνο τὸ καθήκον τους. Γνωρίζει βέβαια, προσθέτει, ὅτι αὐτὸ ἀντίκειται στὴ λογικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ τῶν καλλιεργημένων ἐθνῶν ποὺ πιστεύουν ὅτι ὁ ἔπαινος λειτουργεῖ ὡς παρότρυνση στοὺς ἔχοντες ἀξιώματα. Ἡ προσωπικὴ του ἀποψη ἦταν ὅτι, ὅπως τὰ μαρτύρια δέν ξεριζώνουν τὰ ἐγκλήματα (καὶ παρέπεμπε ἐδῶ στὸν Beccaria), οὔτε οἱ πανηγυρικοὶ ξεριζώνουν τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων ποὺ κα-

22. Ἡ ἐπιστολὴ στὸν Κώδικα IEEE 181.ΣΤ., φ. 15r-16r.

23. «io tratto un argomento oltremodo difficile e pericoloso. Un abuso, avvalorato dalla vile adulazione, fa che si formino discorsi panegirici a Proconsoli quando intraprendono il governo di una Provincia» (Κώδικας IEEE 181.ΣΤ., φ. 15r).

24. «Il panegirico va riservato nel regresso, se chi resse ha saputo meritarselo» (Κώδικας IEEE 181.ΣΤ., φ. 15v).

τέχουν εξουσία και δύναμη.

Γι' αυτό δέν υπερασπίστηκε τά θέματα πού διαπραγματεύτηκε. Τό πιό αξιοπρόσεκτο όμως είναι ότι ή έπιστολή κλείνει μέ μία έξομολόγηση του Σκορδίλλη, πού μάς προκαλεί και σήμερα νά ἐλέγξουμε τόν βαθμό ειλικρίνείας της. Χωρίς κανένα σχόλιο επαινετικό ή άπαξιωτικό γιά τό περιεχόμενο και τή δομή τών πανηγυρικών του, παραδίδει τά έργα του στόν υπεύθυνο γιά τίς εκδόσεις του Πανεπιστημίου της Πάδοβας μέ τή διαβεβαίωση ότι «δέν έχει ποτέ λερώσει τή γλώσσα του μέ τήν άσχημοσύνη της κολακείας»²⁵.

* * *

Στήν παρούσα ανακοίνωση, λόγω και του περιορισμένου χρόνου, κινήθηκαν περισσότερο στην παρουσίαση του περιεχομένου τών πανηγυρικών λόγων. Ίσως γι' αυτό και τά λόγια του Παλατζόλ Σκορδίλλη νά φαντάζουν ἐγκλωβισμένα στόν ρητορικό μανδύα χωρίς προεκτάσεις στό ιστορικό περιβάλλον στό όποιο διατυπώθηκαν και στην ανάδειξη τών κινήτρων. Τό θέμα της πρόσληψης της ταυτότητας του κυριάρχου, ή ιδεολογία τών κατακτημένων και ή λογική της ύποτελείας είναι ζητήματα πολύ ενδιαφέροντα πού άξίζει νά μελετηθούν. Πιστεύω ότι ή συγκέντρωση όλου του ύλικού πού βρίσκεται διάσπαρτο σέ βιβλιοθήκες και στό αρχείο της Βενετίας ή λανθάνει ακόμα σέ χειρόγραφα, καθώς και ή μελέτη όλων τών πανηγυρικών θά βοηθήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων γιά τήν ιδεολογία τών ύποτελών και μάλιστα τών μέ άμοιβαία συμφωνία έθελουσίως ύποταγμένων Κερκυραίων.

Τό περιεχόμενο τών λόγων του Παλατζόλ - Σκορδίλλη άποδεικνύει ότι ό μύθος της ιδανικής πολιτείας, πού γιά αιώνες καλλιέργησε ή Βενετία στους υπηκόους της ήταν ακόμα θαλερός στό τέλος του 18ου αιώνα, λίγο πρίν τό λαμπρό της άστέρι χαθεί από τήν πολιτική σκηνή της Εύρώπης. Οί πανηγυρικοί λόγοι τών εκπροσώπων του Συμβουλίου ενίσχυαν αυτόν τόν μύθο της τέλει πολιτείας στην όποία άξιζε νά είναι κανείς ύποτελής!

Τό ίδιο μοντέλο της άξιοζήλευτης και ευδαίμονος πολιτείας τό διατράνωσε ό Σκορδίλλης και στόν επικήδειο λόγο του γιά τόν Angelo Emo πού

25. «e basta solo che siate certo che non ho mai lordata la mia lingua colle sozzure dell' adulazione» (Κώδικας IEEE 181.ΣΤ., φ. 115r).

ἐκφώνησε στις 17 Ἀπριλίου 1792²⁶. Ὁ Emo ἦταν «πολίτης τῆς πιδ μακρόβιας, τῆς πιδ σοφῆς καί τῆς πιδ εὐτυχισμένης ἀπὸ ὅλες τίς Δημοκρατίες»²⁷. Περιγράφοντας τὴν ἐξόδιό τελετὴ ὁ ἱστορικός Eugenio Bacchion παρατήρησε ὅτι «ἡ Κέρκυρα ἀποχαιρετῶντας τὸν νεκρό, ἀποχαιρετοῦσε τὴ φωτεινὴ δύση μιᾶς δικῆς τῆς πολυπράγμονης (δραστήριας) ἡμέρας»²⁸.

Ὁ Σκορδίλλης διὰ στόματος τῶν εὐγενῶν τῆς Κέρκυρας ἀποχαιρετοῦσε τοὺς Βενετούς εὐγενεῖς μέ τοὺς ὁποίους τοὺς συνέδεαν σχέσεις ἀμοιβαίας συμπάθειας καί ἐκτίμησης καί ἐπιπλέον ἓνα συμβόλαιο ἀμοιβαιότητας τετρακοσίων χρόνων ποὺ ἐμελλε νὰ λήξει στὰ ἐπόμενα δέκα χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκφώνηση τοῦ τελευταίου γνωστοῦ ἐγκωμιαστικοῦ τοῦ λόγου.

26. Elogio di Angelo Emo, Cavaliere e procuratore di S. Marco Ammiraglio comandante in capite di tutte le forze marittime della Serenissima Repubblica di Venezia. Detto da Spiridione Palazzol Scordilli nelle solenni esequie celebrate dalla città di Corfù li 17 Aprile 1792. S.V. In Venezia, nella stamperia di Carlo Palese MDCCXCII.

27. «Il nostro eroe deve questo beneficio alla fortuna. Nato cittadino della più diuturna, della più saggia e della più felice di tutte le Repubbliche trovò formati nella sempre illustre, e rinomata sua famiglia modelli della costituzione» (Elogio..., σ. 10).

28. E. Bacchion, *Il dominio veneto su Corfù (1386-1797)*, Venezia 1958, σ. 200.